

8. Коменский Я. А. О культуре природных дарований : избр. пед. соч. / Я. А. Коменский. – М. : Учпедгиз, 1955. – С. 439–447.
9. Леонтович М. Збірка статей та матеріалів / Микола Леонтович. – К. : АН УРСР, 1947. – 136 с.
10. Лисенко О. Про Миколу Лисенка // Спогади сина / О. Лисенко. – К. : Радянський письменник, 1957. – 160 с.
11. Макаренко А. С. Педагогика индивидуального действия : соч. в 7 т. / А. С. Макаренко. – М., 1951. – Т. 5. – С. 179.
12. Максимюк С. П. Педагогіка: навчальний посібник / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
13. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України [за заг. ред. В. Г. Кременя.] – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с.
14. Платонов К. К. Вопросы психологии труда / К. К. Платонов. – М.: Просвещение, 1970. – 274 с.
15. Практичний курс навчання співу у середніх школах України (3 педагогічної спадщини композитора). – К.: „Музична Україна”, 1989. – С. 8, 130-134.
16. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 669 с.
17. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии // Собр. соч.: в 11 т. / К. Д. Ушинский. – М. – Л. : АПН РСФСР, 1950. – Т. 8. – 774 с.

In the article the method of application of works of Nick Leontovich as a tool of forming of positive motivation of teaching at the study of separate tools of musical expressiveness (dynamic tints, dicotyledonous size, correlation of trivalostey, methods of zvoucovedennyu, notion of the ladovogo feeling – major key and minor key, trilobate size) in a course is examined „Musical education and bases of choreography with the method of teaching”.

Key words: forming of positive motivation, teacher of primary school, tools of musical expressiveness, musical perception, musical repertoire of Nick Leontovich, song-game, choral treatment.

УДК 378.016:78]:378.091.39

Федорчук В. В.

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розкриваються можливості діалогу в процесі підготовки майбутніх вчителів музики засобами інтерактивних методів навчання. Пропонуються способи використання окремих інтерактивних методів під час вивчення педагогічних дисциплін.

Ключові слова: діалог, діалогічна взаємодія, інтерактивні методи.

Зміна пріоритетів у сучасній освіті спричинила перехід до педагогіки партнерства, співробітництва, співтворчості, суб'єкт-суб'єктних стосунків між наставниками і вихованцями. Традиційна педагогіка Я.-А.Коменського – це педагогіка монологу. Монологічним є і знання, і форми спілкування вчителя з учнями. На уроці діти оволодівають спільними для всіх знаннями, вміннями, навичками. Ними володіє вчитель, він і передає їх учням. Якими би активними не виглядали діти зовні, чи вони задають питання, чи виконують хімічні досліди, чи складають комп'ютерну програму, – уся ця активність заздалегідь передбачена вчителем, запрограмована ним. У репліках дітей немає і не може бути нічого нового, нічого такого, що могло б змінити його кругозір, перевернути його погляди, здивувати по-справжньому.

У 80-х роках ХХ століття відбувається глибокі перетворення усього буття та мислення людини. На перший план виходить різноманітність культур (європейська, азійська, африкан-

ська...). Європейська культура теж є неоднорідною і постає як спілкування різних культур (античність, середньовіччя, новий час). Людині необхідно навчитися жити в умовах множинності культур. І справа не лише в умінні поважати інші точки зору. Сформуванню власної думки неможливо без відтворення в ній інших способів розуміння.

Крім того, передові сучасні науковці називають ще й інші аргументи на користь діалогічного підходу. Це діалогічність нормативного масиву знань, до якого слід прилучати молодь, потреба повнішого пізнання світу, подолання однобічного розуміння дійсності, необхідність залучати підростаюче покоління до філософського, рефлексивного мислення, що сприятиме відстороненому оцінюванню себе, своєї діяльності.

Можливо, найважливішим у сучасних концепціях філософії діалогового спілкування є те, що багато її представників надають великого значення аналізу діалогу між різними типами мислення, світогляду, між різними типами культури. Відтак ми повинні не відкидати чужу культуру, а, навпаки, намагатися виявити під час діалогу з її представниками цю істину і на такій основі досягти порозуміння з нею.

Видатні політики, вчені, діячі мистецтва по-різному визначають це нове мислення, але сходяться в одному: основа буття і мислення людини кінця ХХ століття – це діалог. У зв'язку з цим стає зрозумілою необхідність проникнення діалогу в саме серце навчально-виховного процесу.

Перший суттєвий крок назустріч діалогічному мисленню було здійснено проблемним навчанням. Ключовим моментом у засвоєнні знань тут стала постановка перед учнями проблем, організація особливих проблемних ситуацій, для вирішення яких у дітей не було готових засобів. Це потребувало від учнів не простого відтворення еталонних способів мислення, а пошукових дій для вирішення проблеми. Але діалог у проблемному навчанні був обмежений тим, що проблемні ситуації, пропоновані вчителем, мали однозначну, відому педагогу відповідь. Та чи можливе обговорення питань, які не мають такого наперед визначеного рішення? Наприкінці ХХ століття окремі педагоги-новатори на своїх уроках літератури задавали дітям питання, на які не знають відповіді ні автор, ні педагог, ні хтось інший. І такі питання можуть виникати не лише на уроках літератури. Багато вузлових питань математики, фізики, хімії, біології можуть виводити на парадокси, невирішені проблеми науки, що потребуватиме діалогічного осмислення.

Природу самого діалогу в контексті гуманістичного світогляду досліджували М.М.Баткін, М.М.Бахтін, М.Бубер. Різноманітні аспекти професійної підготовки майбутніх вчителів висвітлювалися такими дослідниками, як С.А.Дніпров, А.В.Коржуєв, Д.Л.Опрощенко, В.А.Попков.

Метою даної публікації є висвітлення значення діалогу та можливостей реалізації діалогічної взаємодії під час підготовки майбутніх вчителів музики на заняттях з педагогічних дисциплін шляхом використання інтерактивних технологій навчання.

На сьогоднішній день діалогічний принцип навчання – один із найважливіших елементів гуманістичної парадигми в педагогіці. За загальну дефініцію діалогу можна взяти сформульоване М.Баткіним визначення гуманістичного діалогу: "Діалог – зіткнення різних розумів, різних істин, несхожих культурних позицій, що становлять єдиний розум, єдину істину і загальну культуру" [1, с. 137].

Філософія діалогового спілкування ґрунтується на ідеї унікальності результату кожної елементарної взаємодії між будь-якими двома суб'єктами цього спілкування. Іншими словами, шлях до істини, за Бубером [4], полягає в тому, що партнеру діалогічного спілкування ("Ти") приписується не менша цінність та істинність, ніж собі, тобто "Я".

М.М.Бахтін [2], описуючи саму суть діалогу, наголошує на унікальності кожного з партнерів та їхню принципову рівність; оригінальності та відмінності їхніх поглядів; орієнтації кожного на розуміння й активну інтерпретацію його точки зору партнером; очікуванні відповіді та її передбаченні у власному висловлюванні; взаємодоповнюваності позицій учасників спілкування, співвідношення яких і є метою діалогу.

Ідеї діалогової взаємодії учня і педагога нині розробляються в багатьох педагогічних концепціях, зокрема, в нашій країні у різних варіантах “школи співробітництва” [6, с. 93]. Важливим засобом педагогічного діалогу є така методика, коли учень грає роль іншого суб’єкта – викладача, вченого чи філософа якогось напрямку, другого учня тощо. Це дає змогу значно глибше зрозуміти один одного, дійти кращої згоди між ”Я” і ”Ти”.

Користуючись монологічними формами викладу матеріалу, вчитель перетворює учнів лише в об’єкт свого впливу, стосунки між ними визначаються як суб’єкт-об’єктні, відбувається ігнорування оцінок, думок, інтерпретацій іншої сторони. Натомість діалог у педагогічному спілкуванні забезпечує суб’єкт-суб’єктний принцип взаємодії педагога та учнів. Сучасна педагогічна наука [7, с. 205-208] визначає такі критерії діалогічного педагогічного спілкування.

1. Визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів. У педагогічному спілкуванні це визначення активної ролі, реальної участі вихованця у процесі навчання. Педагог не зводить своїх дій до оцінювання поведінки учня і вказівок щодо шляхів його виправлення. Він має давати вихованцеві інформацію про нього, а той повинен сам учитися давати собі оцінку.

2. Домінанта педагога на співрозмовникові і взаємовплив поглядів. В центрі уваги вчителя є особистість співрозмовника, його мета, мотиви, погляди, рівень підготовки до діяльності. Зосередженість на співрозмовникові передбачає не лише увагу до іншого, а й готовність змінювати свої наміри, свої думки відповідно до реакції співрозмовника.

3. Модальність висловлювання і персоніфікація повідомлення. Спілкування-діалог пов’язане з відкритою позицією, засобом реалізації якої є персоніфікована манера висловлювання (“Я вважаю”, “Я гадаю”) і, якщо є можливість, мінімізація знеособлених суджень (“Вважається”, “Кажуть”).

4. Поліфонія взаємодії і надання вчителем розвиваючої допомоги передбачає пошук розв’язків у процесі взаємодії з урахуванням думок кожного учасника; протистоїть монологічному спілкуванню, яке репрезентує думку лише однієї особи, переважно вчителя. В індивідуальній бесіді з учнем вона реалізується у формі розвиваючої допомоги, коли взаємодія дає змогу партнерові самому впоратися із своїми проблемами.

5. Двоплановість позиції педагога у спілкуванні. У процесі професійного спілкування педагог веде діалог не лише з партнером, а й з самим собою: активно включаючись у взаємодію, він водночас аналізує ефективність втілення власного задуму, що дає йому змогу зберегти ініціативу у спілкуванні, дотримуватися надзавдання у педагогічній дії і перебудуватися під час діалогу.

Слід зазначити також, що діалогічна взаємодія особливо близька майбутнім вчителям музики, оскільки як сприймання, так і виконання музичних творів є діалогічним за своєю природою. Крім цього, М.С.Каган [5] вважає, що найяскравіше структура діалогу моделюється музикою, коли вона використовує не форму обміну аріями-монологіями, а форму дуету, тріо, квартету. За такої взаємодії кожна з вокальних партій настільки залежить від інших, що не може існувати самостійно, а лише в одночасному звучанні. Проте музична модель спілкування може набувати ще й форми полілогу, яка передбачає взаємодію не двох, а багатьох партнерів як співучасників єдиної ігрової дії. Саме музичний ансамбль, на відміну, наприклад, від драматичного, здатен однаково успішно поєднувати і два, і три, і багато голосів, моделюючи саме полілогічність реального людського спілкування.

До реального діалогу інструментальна музика найближче підходить у сучасних формах джазу та року, які надають дуже широкі можливості для імпровізації, адже спілкування людей завжди має імпровізаційний характер для кожного з учасників. Імпровізація виражає найбільш приховані якості особистості – її активність, здатність породжувати нову інформацію, долаючи стереотипність репродуктивної поведінки. Разом з тим імпровізаційність співбесідників обмежена програмою їхньої розмови та необхідністю досягти спільного результату. Те саме

стосується і співтворчості оркестрантів: кожен музикант знаходить власний шлях до загальної мети, узгоджуючи ритмомелодійний малюнок власної партії з поведінкою партнерів.

Водночас будь-яке музичне виконання є діалогічним стосовно його спрямованості на слухача. Останній, завдяки активному сприйманню, завершує роботу, розпочату митцем, реконструює й домислює певним чином створені автором образи.

Загалом зовнішній та внутрішній прояви діалогу у реальному спілкуванні дуже тісно переплітаються, взаємодоповнюють, взаємно впливають один на одного. Тому розвиток внутрішнього діалогу сприятиме вдосконаленню зовнішнього-міжособистісного спілкування.

Проблема спілкування є вельми актуальною для успішності навчання і виховання. Це взаємодія педагога з вихованцем, вихованців між собою, студента з навчальним матеріалом, студента зі своїм "Я", педагога зі своїм "Я". У контексті особистісно зорієнтованого підходу в освітньому процесі ці види спілкування повинні мати форму суб'єкт-суб'єктних стосунків. Іншими словами, співбесідники мають рівні права на: "свою систему цінностей; гідність і повагу; індивідуальність, своєрідність, відмінність від співбесідника; незалежність, суверенітет; вільну, нічим не регламентовану думку; обстоювання своїх прав, позиції; довіру з боку співбесідника; розуміння; пошук, помилку; почуття та їх відкрите вираження" [3, с. 211].

У педагогічній практиці зразки педагогічної творчості, співзвучні принципам гуманістичного, суб'єкт-суб'єктного діалогу, знаходимо в досвіді роботи Ш.О.Амонашвілі, Е.І.Львіна та інших педагогів-новаторів. Так, яскраві приклади навчальної, а не імітаційної взаємодії вчителя з класом наводить Амонашвілі, описуючи завдання, в яких учні повинні НЕ погоджуватись із вчителем, що спеціально помиляється, НЕ копіювати його дії. Характерно, що експериментальне навчання у формі навчальної діяльності сприяло народженню багатьох невиконавських завдань, робота з якими неминуче приводить до дискусії, суперечки між учнями та вчителем. Такими, зокрема, є завдання, що не мають вирішення, або задачі з недостатніми даними, в яких найкращою відповіддю є запитання учня, прохання надати йому потрібні відомості.

Перебіг внутрішнього діалогу особистості може сприяти їй у побудові спілкування з іншими людьми (приміром, у взаємодії педагог-вихованець). Відтак їй потрібні ґрунтовні знання про функції внутрішнього діалогу, форми його виявлення, особливості впливу на зовнішнє мовлення. Така інформація дасть змогу виробити шляхи і способи організації мислення майбутніх вчителів та їхніх учнів, що сприятиме ефективності їхньої міжособистісної взаємодії у навчально-виховному процесі. Отже, і під час спілкування викладача зі студентом внутрішній діалог дасть змогу кожному знайти правильний шлях до взаєморозуміння, подивитися на себе очима "іншого", запобігти конфлікту або подолати його.

Реалізації ідей діалогового навчання у вищій школі та підготовці майбутніх педагогів до їх застосування, на наш погляд, сприятиме використання інтерактивних технологій у навчальному процесі вузу.

Застосування "мозкової атаки" бачиться нам доцільним під час вивчення компонентів педагогічної майстерності вчителя в курсі "Основи педагогічної майстерності". Так, та першому етапі студентам пропонується подумати, якого вчителя можна назвати майстерним, які риси притаманні ідеальному педагогу? На другому етапі кожний студент самостійно (письмово) визначає якомога більше (не менше п'яти) основних, на його думку, рис ідеального вчителя. Після цього, на третьому етапі, просимо студентів утворити групи по 3-5 осіб. У межах кожної групи в процесі спільного обговорення потрібно визначити 5 найголовніших рис майстерного педагога. Наступний, четвертий етап, полягає в тому, що представники від кожної групи записують на дошці результати співпраці її учасників (тобто, 5 основних рис ідеального вчителя), а також обґрунтовують вибір своєї групи. Тоді ж в процесі колективного обговорення визначаються 4-5 основних (найважливіших, тих, що найчастіше зустрічаються, якостей майстерного, ідеального педагога). Останній, п'ятий етап "мозкової атаки" присвячується порівнянню отриманих результатів з компонентами педагогічної майстерності, поданими у підручнику з "Основа педагогічної майстерності".

Зазвичай, студенти з цікавістю ставляться до участі в “мозковій атаці”, активно включаються в роботу. При цьому запам’ятовування та усвідомлення компонентів педагогічної майстерності відбувається ефективніше, оскільки майбутні вчителі виступають активними учасниками пізнання і самі знаходять відповідь на поставлене запитання, враховуючи думку один одного.

Важливим засобом розвитку діалогічної взаємодії в процесі навчання є робота з дискусійними питаннями. Дискусію розглядають як публічне обговорення певного спірного питання. Участь в дискусійних обговореннях розвиває критичне мислення, вчить діалогічної взаємодії, дає можливість визначити власну позицію, поглиблює знання з обговорюваної проблеми.

Ми залучаємо студентів під час вивчення дискусійних видів роботи на заняттях з основ педагогічної майстерності та розглядаючи питання “Класно-урочна система та її альтернативи”, “Оцінка заважає дитині вчитися?” (педагогіка), “Розвиток української національної системи освіти в епоху Українського відродження – XVI-пер. пол. XVIII ст.” (Історія педагогіки), “Педагогічна спадщина А.С.Макаренка і сучасність” (Основи педагогічної майстерності), «Лекція: за і проти» (Методика викладання у вищій школі дисципліни: педагогіка) тощо.

Використання зазначених інтерактивних методів навчання в процесі викладання педагогічних дисциплін допомагає формувати у майбутніх вчителів музики потребу спрямовувати увагу не лише на предмет викладання, але й на учнів, формує вміння розуміти іншого, ставати на його позицію, організовувати співпрацю як взаємодію з вихованцями у процесі спільної діяльності. Інтерактивні технології забезпечують основні вимоги до міжособистісної діалогічної взаємодії, а саме: вільність співбесідників, рівноправність та особистісний контакт між співбесідниками на основі співпереживання і взаєморозуміння [3, с. 203]. Ігрова атмосфера інтерактивного навчання сприяє вільному самовираженню студентів, а робота в групах, взаємодія під час виконання певних ролей створює умови для міжособистісних контактів та ефективного порозуміння учасників діалогічної взаємодії.

Широкі можливості для ефективного діалогу забезпечує також робота в малих групах, яка створює комфортні умови для висловлення своєї думки, дозволяє кожному з учасників спілкування бути почутим. Наприклад, вивчаючи джерела педагогіки, можна запропонувати студентам об’єднатися в групи, після чого кожна група повинна довести, що саме її джерело є найважливішим для розвитку сучасної педагогіки. Подібні завдання спонукають учасників бути не лише креативними, винахідливими, красномовними, але й прислухатися до відповідей інших груп і вибудувати свої аргументи відповідно до почутого, що і передбачає діалог у навчальному процесі.

Важливе значення для розвитку діалогічних навичок в контексті гуманістичного діалогу відіграють і рольові ігри. На практичних заняттях з педагогіки студенти можуть виступати в ролі різних педагогів, представників певних поглядів, течій, відстоюючи їхні ідеї та переконання. При цьому решта слухачів мають змогу задати запитання відомому діячеві, посперечатися з ним тощо. Так, майбутні педагоги відстоюють позиції авторів різних теорій розвитку особистості (Дж.Дьюї, Дж.Локка, З.Фрейда, Ж.Піаже, К.Роджерса) або представників основних дидактичних систем (Й.Гербарта і Дж. Дьюї).

Отже, ідеї гуманістичного діалогу дедалі глибше проникають у теорію та практику освітнього простору. Тому підготовка майбутніх педагогів до участі в діалогічній взаємодії повинна бути важливою складовою вузівського навчання. Інтерактивні навчальні технології, на наш погляд, є ефективним засобом розвитку діалогічної взаємодії у навчальному процесі. Крім цього, правильна реалізація внутрішньодіалогового потенціалу сьогоденних студентів-музикантів, дасть змогу вдосконалити їхню підготовку до міжособистісної взаємодії в ході навчально-виховного процесу та до організації музично-пізнавальної діяльності. Результати внутрішньодіалогової рефлексії майбутніх вчителів допоможуть їм робити свідомий вибір, гнучко реагувати на перебіг подій під час занять, коригувати власні дії, самовдосконалюватися, розвивати творчі здібності, пізнавати особистісну суть музич-

ного твору, творчо інтерпретувати музичний образ, ефективно організувати відповідний процес музичного пізнання у початковій школі. Це, звичайно, піднесе студентську молодь на новий щабель професійного зростання, а реалізація їхнього потенціалу в практичній діяльності наблизить сучасне шкільництво до якісно нової, особистісно зорієнтованої, діалогічної педагогіки. Та подальша робота над цією проблемою потребує розширення спектру навчальних предметів та застосованих технологій, що дозволить знайти оптимальні шляхи організації діалогічного навчання та підготовки до організації діалогічної взаємодії між майбутніми педагогами.

Список використаних джерел

1. Баткин М.Л. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления. – М. : Наука, 1978. – 199 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
3. Братченко С.Л. Межличностный диалог и его основные атрибуты // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. – М. : Смысл, 1997. – 336 с.
4. Бубер М. Я и Ты: Пер. с нем. – М. : Высшая школа, 1993. – 175 с.
5. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъективных отношений // М.С.Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319с.
6. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти. Навчальний посібник. – К.: “Центр Магістр-S” Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
7. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.

This article deals with the possibility of dialogue to the formation of professional competention of future teachers of music through the interactive methods of teaching. The ways of using of some interactive methods in the process of studying of pedagogical subjects by the students of pedagogical faculty are described in this article.

Key words: *dialogue, interactive methods, “brain storming”, discussion.*

УДК 784.4 (477):37.015.311

Чайка М. М., Чайка С. В.

ВИХОВНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

У статті розглядається актуальність виховання майбутніх учителів музики на основі української народної музичної творчості.

Ключові слова. *Українська народна пісня, фольклор, українська культура, національна свідомість, українська мова.*

Важливе місце у теорії і практиці особистості займає музично-пісенна творчість українського народу. Безпосередньо впливаючи на почуття і настрої, українська народна пісня відіграє неабияку роль у розвитку національної свідомості особистості в її ставленні до навколишнього світу.

Дослідженню української народної музичної творчості присвячено чимало науково-методичних та нотних видань, зокрема заслуговують уваги праці Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка, І.Огієнка, М.Леонтовича, Ф.Колесси, О.Потебні, які визначали виховні особливості української народної творчості, проте питання і надалі залишається актуальним.

Мета статті – проаналізувати і обґрунтувати важливість виховання особистості на основі української народної музичної творчості.

© Чайка М. М., Чайка С. В., 2013